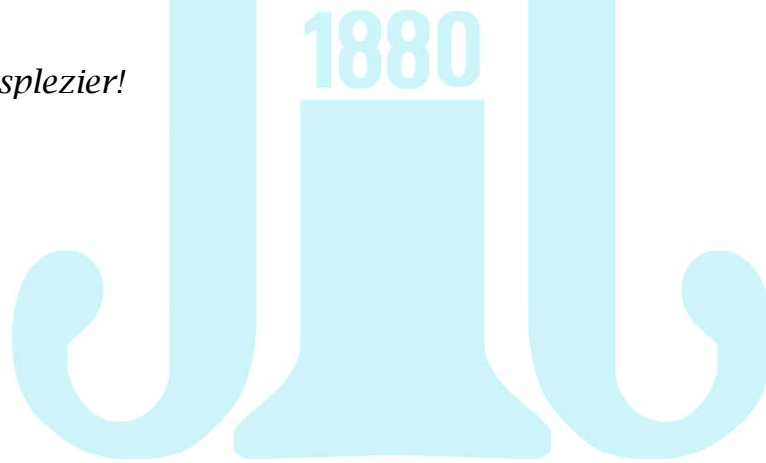

Even uw aandacht...

Deze 'smaakmaker' laat u toe kennis te maken met dit werk. Dit tekstfragment mag niet gebruikt worden voor opvoering. Het mag niet worden gedownload, afgedrukt of verder verspreid. Indien deze smaakmaker u bevalt, raden we u aan het volledige toneelstuk te ontlenen en te lezen voor u tot de aankoop van boekjes voor opvoering beslist.

Veel leesplezier!

Toneelfonds J. Janssens – Antwerpen

www.toneelfonds.be

LEED (SETTERS)

**Een historisch toneelstuk over de ledezetter van
Jisp in twee bedrijven**

door

MARIJKE KARTEN

TONEELUITGEVERIJ VINK B.V.
Tel: 072 - 5 11 24 07
E-mail: info@toneeluitgeverijvink.nl
Website: www.toneeluitgeverijvink.nl

PERSONEN:

9 dames, 13 heren (dubbelrollen mogelijk)

Meester Cornelis Ploegh - leedsetter, burgemeester (Meester Krelis) 52 jaar

Klaasje - zijn vrouw, 50 jaar

Schout/oppasser/helper Pieter Jouck - +/- 60 jaar

Oppaster/helpster Aaf - vrouw van Pieter Jouck, +/- 60 jaar

Jacob - zoon van Meester Krelis, 19 jaar

Lijsbeth - verloofde van Jacob, 18 jaar

Guurt - buurvrouw, vroedvrouw, +/-50 jaar

Anna - nichtje van vroedvrouw Guurt, helpster van Mr. Krelis, kruidenmengster, zusje van Sieme +/- 16 jaar

Boer Wullems

Beschuitbakker Berend

Wobbe, rakker

Patiënt 1 - Baaf, open beenbreuk, scheen- en kuitbeen (zaterdag geholpen)

Patiënt 2 - Marij, gecompliceerde bovenarm breuk, (zaterdag kies)
- ma.ocht. weg

Patiënt 3 - Sjon, onderrug fractuur, - ma.ocht. weg

Patiënt 4 - Jans, boerin, enkelbreuk - za.ocht. weg

Patiënt 5 - Griete, gebroken bovenbeen, moet op ladder

Patiënt 6 - Douwe, twee gebroken armen, moet op ladder

Patiënt 7 - Wout, ex-beroepsworstelaar, enkelbreuk lopend patiënt

Patiënt 8 - Mees, bootsman, gebroken been lopend patiënt

Patiënt 9 - Sieme, gewond bij Duinkerken, rechter arm +/- 25

Patiënt 10: Janus, gewond bij Duinkerken, gebroken en ontstoken been +/- 25 jaar, ietwat doof.

Ex-patiënt Teus - nooit meer overgaande rugpijn.

Leedsetters – ledezetters – (her)zetter van gekwetste ledematen
(en daardoor hopelijk verhelpers van Leed)

Tijd:

Voorjaar 1676

Premisse:

Zachte heelmeesters, stinkende wonden

(Mede geïnspireerd door een gedicht uit de bundel Trouwingh van Jacob Cats: 'Gebreck genesen om een houwelick te vorderen')

TEN GELEIDE LEED(SETTERS):

Op de oudst bekende tekening van het dorp Jisp, gemaakt door Abraham Rutgers ca. 1650, staat een houten pand afgebeeld met een zak zand aan de hijsbalk. Voordat dit symbool aan de gevel van een huis aan de Dorpsstraat echter zou aangeven waar de Konst van het Leedsetten werd uitgeoefend, zal de in de nationale kleuren: oranje, blanje, bleu geschilderde barbierstok dat hebben gedaan. Zowel vader Taemszoon als zijn zoon Willem oefenden rond 1600 in een dergelijk houten pand hun Konst uit: ze waren barbier en aderlater oftewel chirurgijn.

Alvorens zich echter in dat beroep te hebben kunnen vestigen, hadden beiden het geld daarvoor met de 'kleine Konst' als scheepsheelmeester, varende op een buys, waarschijnlijk een koopvaarder, verdiend.

Willem Taemsz leerde het barbiersvak van zijn vader en het ledezetten waarschijnlijk eveneens. Als scheepschirurgijn moest hij aan boord het barbier zijn - het scheren - en het aderlaten hebben gepraktiseerd, maar waarschijnlijk ook het ledezetten. Storm op zee, klimmen in de mast, leverden en leveren kneuzingen en botbreuken op. Zowel vader als zoon Taemsz hebben de door deze ongelukken gekwetste bemanningsleden hoogstwaarschijnlijk de helpende hand kunnen bieden en zo hun vaardigheden aan boord verder kunnen ontwikkelen. Later, eenmaal aan de wal, hebben ze de door hun dáár opgedane kennis en kunde vermaardheid kunnen verwerven.

In de Jisperkerk getuigen twee grafstenen met de naam Taemsz erop van hun daadwerkelijke bestaan. Helaas staat er van beiden alleen hun overlijdensdatum op: Taemszoon, de leedsetter stierf in 1609, Willem Taemsz in 1613.

Wanneer ze zijn geboren of hoe oud ze zijn geworden, staat jammer genoeg nergens vermeld. Dát hun naam op een grafzerk staat gebeiteld, vertelt wel iets over hun welstand. Mede daardoor hebben ze iets blijvends kunnen nalaten.

Alleen rijken konden zich namelijk een steen met hun naam erop veroorloven en ín de kerk worden begraven: zo'n graf moest je kopen. Arme mensen werden buiten op het kerkhof begraven, mét of zonder steen.

De zerk van Taemszoon is echter slechts half zo groot als die met de naam erop van Willem Taemsz. Op die steen staan namelijk ook de namen vermeld van de na hem komende generaties ledezetteren. Het is dus aannemelijk dat hij deze steen niet zelf heeft besteld en gekocht.

De latere generaties - de familie Ploegh - zullen zijn naam dus waarschijnlijk hebben toegevoegd aan de lijst op de grafzerk die hun familiegraf heeft bedekt.

Na de Reformatie kocht, in de door de Calvinisten overgenomen en nu dus Protestantse kerk, vader Taemsz een graf. Hoewel alle katholieke pracht en praal uit de kerk was verbannen, gingen de restauratie en de verfraaiing door evenals dus het begraven in de kerk. In 1668 liet de beroemdste ledezetter van Jisp, Meester Cornelis Jacobsz Ploegh, nog een gebrandschilderd raam aanbrengen, met zijn beeltenis erop en enkele van de verrichtingen van zijn Konst, uit dankbaarheid voor Gods hulp bij zijn werk.

“Gods woord geneest de ziel,
De mensch de kreup’le leen,
Van beiden komt de eer,
Des hemels God alleen.”
Mr. Cornelis Jacobsz Ploegh
Ledezetter
en Clariena Wilmsz
zijne huisvrouw
1668

Helaas is daar allemaal niets meer van te zien, want deze kerk was in 1820 bouwvallig geworden en werd gesloopt. In 1822 werd de huidige, kleinere kerk gebouwd. De grafzerken met familiewapens, huismerken en namen van de ooit in de kerk begraven gegoede ingezetenen van Jisp, sierden daarna niet meer de oorspronkelijke graven, maar dienden uitsluitend als zerkenvloer. Tijdens de laatste restauratie van het kerkgebouw, gestart in 2010, om het geschikt te maken voor culturele evenementen, is ook deze vloer, die na bijna twee eeuwen flink was verzakt, gerestaureerd. De mooist bewaard gebleven grafzerken kregen daarna een goed in het zicht liggende plek; zo ook die van de familie Taems-Ploegh. Diverse instanties hebben een zerk geadopteerd, waaronder de Nederlandse Vereniging van Manuele Therapie: de NVMT, die de zerken van de Ledezetters onder hun hoede hebben genomen.

Dit genereuze gebaar heeft deze vereniging gedaan omdat de Manueeltherapeuten, de ledezetteren zien als de voorlopers van het werk dat zij vandaag de dag verrichten. Over de werkwijze van vier eeuwen geleden, weten zij nauwelijks iets. De Konst van het ledezetten was geheim, zoals dat in wel meer beroepen het geval was. Kennis en vaardigheden werden dan alleen van vader op zoon doorgegeven. Opgeschreven werd er niets, bang als men was voor mogelijke diefstal van deze papieren documenten en dus het uitlekken van hun werkwijzen, handelingen of methoden. Als er geen mannelijke nakomelingen meer in een familie waren of de laatste generatie wilde

of kon het familievak niet uitoefenen, werd het geheim soms voor veel geld verkocht aan een geïnteresseerde of mee genomen in het graf. Dat laatste is helaas het geval geweest met de kennis en kunde van de ledezetterfamilie Ploegh. Vader en zoon Taems hebben hun Konst gelukkig nog op tijd kunnen overdragen aan Cornelis Jacobsz Ploegh. Hij trouwde met de dochter van Willem Taemsz, Mary. Of hij het geheim heeft gekocht of het vak als volwassen man alsnog heeft geleerd van zijn schoonvader - en zijn vrouw - is niet te achterhalen. Hij was in elk geval geen chirurgijn van professie. De zoon van Marij en Cornelis Jacobsz Ploegh: Jacob Cornelisz, is na zijn grootvader Willem Taemsz echter de eerste Ploegh, die als Leedsetter wordt genoemd op de grote grafzerk. Hij is daarmee dus de derde Leedsetter in deze familierij geworden. Z'n grootvader Willem Taemsz was, toen deze Jacob nog een kind was, reeds overleden. Misschien heeft zijn moeder het familiegeheim, dat ze ongetwijfeld zal hebben gekend, aan hem hebben kunnen doorgeven. Een vrouw mocht in die tijd het vak van ledezetter niet zelf uitoefenen.

Haar kleinzoon Cornelis Jacobszoon Ploegh, Meester Krelis, is echter de beroemdste, 4de ledezetter uit het geslacht geworden.

Over het geheim van het leden zetten is, doordat er niets op papier is gezet, dus heel weinig bekend kunnen worden.

Door twee 'kreupele rijmen' van dankbare patiënten - van Mr. Krelis - wordt echter toch een tipje van de sluier opgelicht.

En... door Jacob Cats, de dichter en raadpensionaris uit de 17de eeuw. Uit zijn boeken werd, net als uit de Bijbel, in menig huishouden dagelijks voorgelezen. Hij heeft in een lang gedicht iets over de werkwijze van die eerste ledezetters verteld. In zijn boek Trouwingh staat namelijk zijn verhalende vers: Een gebreck genesen om een houwelick te vorderen. Hij beschrijft daarin hoe een kreupele jongeman, Jefron, zijn heil gaat zoeken in Jisp omdat zijn geliefde, Rachel, niet met een 'manke hinkepoet' wil trouwen. Ten einde raad onderneemt hij de reis naar Jispom hulp te zoeken. De Meester, Willem Taemsz, onderzoekt de enkel van de patiënt zorgvuldig. Jefron is als kind van een wagen gevallen en heeft toen zijn enkel gebroken. Die is, omdat hij niet vakkundig is gezet, verkeerd aan elkaar gegroeid. Willem Taemsz meent het euvel wel te kunnen verhelpen en biedt Jefron voordat hij hem gaat behandelen een halve liter brandewijn te drinken aan. Hiermee wordt de te verwachten en te verduren pijn wat verzacht. Van andere pijnstilling had men toen óf nog niet gehoord óf vader en zoon Taemsz wilden daar geen gebruik van maken. Ook de ledezetters uit de familie Ploegh, hielden het hun hele werkzame leven bij brandewijn als pijnstillers. In het gedicht van Cats wordt uitvoerig vermeld dat Jefron de brandewijn weigert! Hij wil alles bij volle bewustzijn ondergaan. Het vastbinden van een patiënt, om het zich verzetten tegen de helse pijn

enigszins tegen te gaan, weigert hij eveneens. Dat vastbinden zal ook zijn gedaan om het werk van de ledezetter iets gemakkelijker te maken. Jefron weet dat liefde blind maakt en denkt dat die hem ook immuun kan maken voor de komende pijn. Veel meer dan dat zijn gekwetste been daarna in warme, groene kruiden wordt gestoofd en door Willem Taemsz met 'rauwe duimen', dus met harde hand, wordt gebroken, kan Cats over de behandeling echter ook niet vertellen. Wel dat Jefron diverse malen bezwijkt, dus flauw valt, tijdens het proces. Zijn enkel wordt na het breken opnieuw gezet en in windsels gepakt en na zeven weken komt hij normaal lopend bij zijn geliefde aan. Eind goed, al goed: er wordt getrouwd.

Jacob Cats beschrijft dus uiterst summier hoe Willem Taemsz te werk is gegaan. Maar dat deze geheime Konst succes had, is een feit. Niet alleen Jefron, of op wiens afschuwelijk pijnlijke ervaring Cats zijn verhaal ook heeft kunnen baseren, kreeg door deze behandeling zijn mobiliteit weer terug. Van heinde en verre kwamen hulpzoekenden naar Jisp. Het gezegde: 'Wereld beroemd in Jisp', sloeg toen beslist niet op Taemsz; zijn roem ging tijdens zijn leven al tot ver over de landsgrenzen. Hendrick Soeteboom vertelt daar een anekdote over in het gedeelte van zijn boek over de ledezetters.

Een beroemde beeldhouwer in hout en steen, tevens boetseerder: Claes Lourensz Euverlander verbleef enige tijd in Rome. Deze kunstenaar probeerde zich in Italië verder in zijn vak te bekwamen. Toen zijn biechtvader vernam dat Euverlander uit Holland kwam en wel uit Jisp, zei hij, tot grote verbazing van de beeldhouwer: "Dan zult ge de IJzeren duim wel kennen!" Willem Taemsz stond dus door zijn werk als: IJzeren duim, een hardhandig iemand, bekend. Maar dus ook als bekwaam, gezien zijn roem, die zelfs tot in Italië was doorgedrongen. Dat men die bekwaamheid erkende en er gebruik van wenste te maken, moge ook duidelijk worden uit de Resolutie van Holland van 15 februari 1609. Hierin werd het hem vergund om soldaten, die in actieve dienst waren, voor genezing van hun opgelopen kwetsuren te behandelen. Hij ontving daarvoor 5 stuivers voor elke behandelde soldaat.

In actieve dienst! Er werd begin 1600 in de Nederlanden nog volop strijd geleverd met Spanje. Voordat de Vrede van Munster in 1648 een einde zou maken aan de Tachtigjarige oorlog zou het nog bijna vijftig jaar duren. Het krijgsumroer in de omgeving van Jisp was echter begin 1600 al lang verstomd. De Victorie begon in 1573 in Alkmaar en de slag om de Kalverschans was op Pinksteren 1574 al gewonnen. Daarna bleven de verslagen Spaanse troepen uit deze waterige contreien vandaan. Gewonde soldaten van de troepen, die onder aanvoering van Willem van Oranje en later onder Prins Maurits en Frederik Hendrik stonden,

zullen echter nog jarenlang naar Jisp zijn blijven komen. Er werd elders nog volop slag geleverd. Helaas heeft Willem Taemsz van dat aan hem zo eervolle, vergunde recht maar enkele jaren gebruik kunnen maken: zijn sterfdatum is 11 februari 1613.

Ook het Noorse leger stuurde zijn gewonden naar Jisp, wat zeker ook getuigt van vertrouwen in zijn behandeling.

Dat er veel patiënten door vader en zoon Taemsz werden behandeld, is zeker. Het waren echter niet alleen soldaten die hun heil zochten in Jisp. Ook de 'gewone' mensen, zoals Jefron, kwamen er om hulp. Waar verbleven die vóór, tijdens en na hun behandeling? Gekwetste mensen hebben verzorging en rust nodig. Reizen was in die tijd een moeilijke, gevaarlijke en langdurige onderneming; de mensen waren vaak dagenlang onderweg. En... reizen kostte geld. Jefron was een vermogende jongeman, maar er waren ook mensen die niet veel hadden te besteden. Jefron zal ongetwijfeld een poos in een herberg in Jisp of Wormer hebben verbleven; net als de vele andere, rijkere mensen die voor een behandeling op reis gingen, veelal per boot, richting de Zaanstreek. Op het hoogtepunt van de roem van de Ledezetters, in de tijd van de familie Ploegh, telde Jisp dan ook maar liefst elf herbergen. In Wormer konden er dertien onderdak bieden aan veel van hun patiënten. Het legde noch de familie Ploegh noch de herbergiers van al deze etablissementen windeieren.

Ook de soldaten en minder vermogenden, die om hulp naar Jisp kwamen, moesten een onderdak hebben. Ze verbleven er namelijk niet even, maar moesten er ook een tijdlang revalideren.

Voor hen had Willem Taemsz in het Oosteinde een huis gekocht, waar hij niet alleen zijn praktijk uitoefende, maar waar ook de soldaten en de mensen die niet veel te besteden hadden, konden verblijven. Aan de gevel van dat huis zal eerst nog wel de al reeds genoemde barbierstok hebben aangegeven waar ze zich daar konden vervoegen.

Het zal voor de dorpingen stilaan een vertrouwd beeld zijn geworden, die ter revalidatie voortstrompelende stakkers: sommigen rijk gekleed, sommigen juist niet.

Op krukken of met een stok, 'liepen' deze patiënten namelijk dagelijks hun verplichte afstanden door één of beide dorpen. Ook dat staat op die winterse tekening van Rutgers afgebeeld: enkele met krukken of op een stok leunende personen, stand voor het pand met de zak zand.

Het bewegen, het lopen door het dorp, was nodig voor de nodige vitamine D, die de genezing bevorderde. Uiteraard kenden noch vader en zoon Taemsz noch de familie Ploegh die heilzame stof bij naam. Ze wisten enkel dat zonlicht het helend vermogen van botten bevorderde. Dat hadden vader en zoon Taemsz aan boord van een buys

waarschijnlijk al ondervonden. Een gekwetste zeeman herstelde, zittend of liggend op het dek, in het licht, eerder, dan in een hangmat in de donkere, maffe romp van een schip.

Daarom werden patiënten, die nog niet konden of mochten lopen, door hen op een ladder gebonden en tegen de muur van de Jisperkerk in de zon gezet. Tenminste, zodra ze deze, eveneens zeer pijnlijke, behandeling konden doorstaan. Ook ter vermindering van deze pijn kregen ze brandewijn te drinken... Voor de Jispenaren zal dat waarschijnlijk de eerste tijd een heel spektakel zijn geweest, die huilende, jammerende, dronken geluiden makende, lallende patiënten tegen hun kerk. Ze zouden echter ook daar al snel aan gewend zijn geraakt, toen dat een dagelijks terugkerend gebeuren was geworden. Voor de toestand waarin deze lallende, dronken stakkers op hun ladder hingen, schijnt in die tijd en daar ter plekke een heuse term te zijn ontstaan: Ladderzat... Zo gaat tenminste de mare....

Het 'kreupele' vers, van een behandelde en herstellende kreupele, verhaalt nog wat meer over de oefeningen die een 'kreupele' van Meester Krelis kreeg voorgeschreven, om zijn lichaam te doen herstellen. Of deze opdrachten ook door Willem Taemsz al werden verordonneerd, is niet bekend.

De oefeningen die door Meester Ploegh werden beschreven zijn onder andere de dagelijkse rek- en strekoefeningen: met de neus de knieën aanraken, met de handen de tenen. Er waren ook rektoestellen waaraan gehangen moest worden om arm- of rugspieren door oefening te versterken. Er wordt zelfs gerept van een soort 'galg'. Armspieren werden ook geoefend door het werken met gewichten. Gebroken botten die nog niet aan elkaar mochten groeien, werden uit elkaar gehouden door beide delen via katrollen te verzwaren met: een Zak Zand... Vandaar dat die later Het Symbool werd van de in hun Verbanthuys verrichte handelingen. Om iemand uit een vergroeide, gebogen houding weer tot enigszins rechtop lopen te dwingen, werd een stok geplaatst tussen arm en voet. De rug werd zo gedwongen omhoog te gaan en na verloop van tijd moest dan de oude stand weer teruggekeerd zijn. Ook dat moet een pijnlijk en vooral langdurig proces zijn geweest, als het al lukte. Niet iedereen ging 'huppelend' huiswaarts. Getuige de Blaffert van de Dooden tot Jisp 1654 - 1695, zijn er ook diverse mensen aan hun behandelingen, of er na, in Jisp overleden. Meer dan hun geslacht, leeftijd, waar ze vandaan kwamen en of ze binnen of buiten de kerk werden begraven, staat niet in het Dodenboek vermeld. (Binnen betekende: geld voor een graf. Buiten was voor de armen.) Van de genezen personen werd helemaal geen boek bij gehouden; geen naam is bewaard gebleven.

Tot op de laatste Monumentendag... die van 2017. Toen noemde

iemand de naam van een kreupele voorvader, die ooit in Jisp zijn heil had gezocht. Of hij helemaal was genezen, wist deze persoon niet, wel dat de kreupele advocaat na behandeling in deze contreien was blijven 'hangen'. Hij was met een meisje uit het buurdorp Neck getrouwd! Na ruim drie eeuwen is er dus eindelijk een heuse naam boven water gekomen. Het wachten is op meer...

Niet alleen slecht genezen breuken en ontwrichtingen werden in Jisp behandeld.

Ook aangeboren kwalen zoals verkorte nekspieren en klompvoeten, kwamen hiervoor in aanmerking. Die nekspieren werden met de hand gescheurd, de klompvoeten gebroken en ingezwachteld. Meer dan dat dit proces wordt genóémd, weet niemand ervan.

Meester Cornelis Ploegh was een gelovig man. Hij getuigde daarvan met het reeds beschreven gebrandschilderde raam. Op dat dankbetuigingsvenster, dat dus helaas niet bewaard is gebleven, stonden, naast zijn beeltenis, namelijk ook enkele verrichtingen van zijn heilkunst afgebeeld. Zelfs enkele door hem gebruikte hulpmiddelen stonden erop getekend. Onder andere lag er een patiënt op een tafel uitgestrekt, wiens - zeer waarschijnlijk kortste - been werd uitgerekt. Twee personen brachten een aan het been bevestigd koord in beweging, dat over twee schijven liep en waaraan een gewicht was bevestigd, om het been langer te doen worden... Die afbeeldingen hadden wellicht wat meer licht op zijn behandeling kunnen werpen.

Meester Krelis komt uit die lange rijmen ook naar voren als een streng man.

De patiënten mochten in het Verbanthuys waarin hij de allerarmsten behandelde en huisvestte bijvoorbeeld niet roken. Ze moesten hun hoofddekse afnemen als hij met hen bezig was.

Ze mochten niet vloeken noch spuwen op de vloer en moesten elke zondag naar de kerk, waar ze niet mochten zitten slapen.

De schout, de oppasser van het Verbanthuys, moest op al die zaken letten en de straf toe passen die daar op stond: een stuiver in de Armenibus (bos) of een dag met een blok aan het been door het dorp lopen... Patiënten die voor hun revalidatie door het dorp moesten wandelen, mochten slechts een enkel glaasje drinken in de talrijke herbergen van Jisp en Wormer. Als zijn patiënten nog tijd over hadden en niet konden lezen of schrijven, dan raadde hij hen dringend aan zich bij de school van Meester Kerkhoven te vervoegen om daar hun verstand dat 'ongeleerd en dus kreupel was' te laten genezen. Ook aldaar de psalmen leren was nuttig. Deze opsomming van ge- en verboden wordt beschreven in het Rijm der Kreupelen.

Naast ledezetter was Meester Krelis burgemeester van Jisp, beul te Amsterdam en iemand die zijn vermogen zag groeien. Door zijn geld goed te beleggen - in parten van molens en schepen - kon hij een boerderij in de Beemster laten bouwen, bezat hij een eigen doodskleed en getuigde de inboedel van zijn huis in Jisp van welstand.

Deze zaken kwamen aan het licht toen zijn testament bekend werd.

Maar ook door zijn huwelijk met Claesje Willems Koster uit Akersloot vermeerderde zijn kapitaal aanzienlijk. Zij bracht bij haar huwelijk enkele landerijen mee uit de omgeving en schuldbrieven op diverse steden.

In zijn testament stond ook dat Meester Krelis beschikte over ruim 150 boeken. Helaas stond er niets in vermeld over de inhoud. Of Meester Krelis zijn kennis dus uitsluitend in de praktijk heeft opgedaan of uit boeken, valt dus niet te achterhalen.

Hoewel Jefron dus 'huppelend' naar zijn geliefde kon terugkeren volgens Jacob Cats, was dat niet met alle patiënten het geval.

Een patiënt verliezen zal hen ongetwijfeld wel eens hebben doen twifelen aan wat ze als ledezettters vermochten en zich daar verslagen over hebben gevoeld. Een verslagenheid die ze in hun eigen familielevens maar al te vaak hebben moeten meemaken.

Meester Krelis en zijn vrouw Claesje verloren tweemaal een zoon, die ze Jacob noemden, voor dat hun derde zoon in leven bleef. Deze Jacob volgde dus zijn vader op.

Meester Krelis had naast zijn zoon nog twee dochters: Willempje en Maritje.

Kindersterfte was in die tijd een telkens terugkerend verdriet. Of de moeder overleefde de bevalling niet of ze had geen melk om haar kind te voeden en dan werd koemelk gebruikt, wat de baby's vaak niet konden verdragen. Vervuild water eiste eveneens z'n tol onder kleine kinderen. Kraamvrouwenkoorts was door de onhygiënische toestanden een grote angst onder zwangeren.

Niet alleen door de familie Ploegh zal thuis en in de kerk heel wat gebeden zijn voor het behoud van hun kinderen of voor het herstel bij ziekte. Dit onheil lag op ieders pad.

Misschien heeft zijn geloof het verdriet door het verlies van zijn kinderen of de dood van een patiënt iets kunnen verlichten. Dat hij in zijn werk de steun zocht en ervoer van God weten we uit het gebrandschilderde raam, dat ooit een paar taferelen toonde van de 'Konst' van Meester Krelis.

De eerste kennis en kunde over de behandelingsmethoden van vader en zoon Taems zijn met het overlijden van de laatste ledezetter, de kleinzoon van Meester Krelis, Jacob Pietersz Neelen, de zesde ledezetter, de zoon van zijn dochter Willempje, helaas verdwenen. Maar nog altijd worden er rek- en strekoefeningen gedaan, met en zonder

apparaten om stijf geworden spieren weer wat soepel te krijgen of ze te houden, aanbevolen door fysiotherapeuten. Met krukken of een stok lopen, doen we nog steeds als we een been hebben gebroken of een enkel hebben gekneusd. Ze zijn heden ten dage niet uit het straatbeeld verdwenen. Revalidatieklinieken staan vol met apparaten die hier en daar wel wat aan de rek- en strekapparatuur van de ledenzetters zouden kunnen doen denken. Hun oorspronkelijke gedachtengoed is dus door de eeuwen heen met alle generaties meegegroeid en behouden gebleven. Elke lichter nieuwe therapeuten voegde er weer iets van de dan weer bekend geworden ontwikkelingen aan toe en stootte iets af wat ze niet meer toepasselijk of voldoende vonden. De menselijke spieren zijn echter nog net het zelfde als vier eeuwen geleden, al doen we veel minder fysiek zwaar werk. Ongelukken gebeuren er nog steeds, wat hulp zoeken en krijgen én revalideren steeds weer nodig maakt.

Pijn wordt er ook helaas nog steeds daardoor geleden, al wordt die niet meer met brandewijn bestreden.

Niet alleen de manueeltherapeuten zullen af en toe nog wel eens aan hun verre voorgangers terug denken, ook wij, die elke dag een 'rondje lopen om een frisse neus te halen' zouden dat kunnen doen. Lopend in de zon en in de buitenlucht, doen we eigenlijk wat de patiënten van de Ledenzetters ook moesten doen om weer gezond te worden of het te blijven: vitamine D verzamelen.

Op een van de dwarsbalken van het gewelf van de Jisperkerk staat de naam geschilderd:

Meester Cornelis Ploegh, Leedsetter. De naam wordt geflankeerd door twee bazuin blazende engelen. (Voor mij zijn dat Vader en zoon Taemsz, die trots zijn op hun beroemdste nazaat!)

Na de laatste restauratie van de kerk werd dit opschrift opnieuw aangebracht als eerbetoon aan deze man en zijn familie die voor Jisp zo veel betekend hebben. Samen met de kleine grafsteen van Taemszoon en grote familie zerk, waar de naam van zijn zoon Willem in staat gebeiteld naast die van drie families Ploegh, blijven deze laatste tastbare bewijzen van hun bestaan, hopelijk nog lang voor komende generaties bewaard.

PROLOOG

Jisp. April 1676.

Onder Stadhouder Willem III voert de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden samen met het Duitse keizerrijk en het koninkrijk Spanje oorlog tegen het Frankrijk van Lodewijk XIV. Op de Middellandse zee sneuvelt bij de slag om Sicilië Michiel Adriaanszoon de Ruyter.

De walvisvaarders van het Noord-Hollandse Graft en Jisp varen echter naar de Noordelijke IJszee. De daar gevangen walvissen leveren de traan voor de grote behoefte aan vet van de Nederlandse bevolking.

Eertijds waren de Jispenaren veelal boeren en vissers op de talloze meertjes in de omgeving. Door grote overstromingen kreeg Jisp, via Schardam een open verbinding met de Zuiderzee. Toen konden er grotere schepen worden gebouwd. Eerst voor de haringvangst en de handelsvaart op de Oostzee, daarna voor de walvisvaart. Die laatste leverde hier veel werk op, doordat het meegebrachte spek tot olie werd verwerkt in de diverse traankokerijen.

Daarnaast ontwikkelden zich een grote toeleveringsnijverheid om de walvisvaarders en hun bemanning van alle benodigdheden te kunnen voorzien: onder andere weverijen en zeilmakerijen voor de zeilen van dergelijke schepen. Enkele meelmolens werden speciaal gebouwd om het graan te malen voor de beschuitbakkerijen. De scheepvaart had deze lang houdbare 'tweeback' dringend nodig voor de bemanning op de maandenlange reizen. Ook timmerlieden, kuipers, touwslagers en smeden vonden door de scheepvaart mogelijkheden om hun beroep uit te oefenen. Naast de stank van de traankokerijen, was Jisp ook berucht om de geuren van de stijfselkokerijen. De mode van de 17 de eeuw, met zijn grote gesteven en geplooiden kragen voor de gegoede burgerij, vroeg om veel stijfsel om ze in de plooi te kunnen houden. Door zijn geuren berucht en om zijn leedsetters - ledezetters wijd en zijd beroemd, was Jisp in die tijd. Zelfs tot in het Vaticaan was de vermaardheid van vader en zoon Taems doorgedrongen. Van heinde en verre kwamen rijke en arme kreupelen in dit dorp hun heil zoeken ter genezing, verlichting of herstel van hun gebrek. De kundige handen en vooral duimen van eerst het geslacht Taems en later Ploegh deden hen zelfs van ver over de grenzen toestromen. Daardoor was Jisp niet minder dan

11 herbergen rijk. Het naburige Wormer had er nog eens 13 om al deze patiënten te kunnen huisvesten als ze op hun beurt moesten wachten voor een behandeling of om er te verblijven tijdens hun revalidatie.

Meester Krelis, zoals hij werd genoemd, de beroemdste leedsetter, was in 1676 tevens burgemeester van Jisp. Hij oefende met zijn zoon Jacob een praktijk uit in het Verbanthuys, dat vlakbij de kerk en het raadhuis was gelegen. Daar vonden de behoeftige patiënten een plek. De wonderbaarlijke handelingen van beide ledezetterzorgden ervoor dat van degenen die kreupel in Jisp arriveerden, de meesten er na enkele weken weer 'huppelend' vandaan gingen, volgens lovende gedichten van genezen patiënten. Hun Konst - kennis en kunde - was echter geheim.

Tegen deze achtergrond speelt zich het volgende stuk af.

INDELING SCÈNES:

1. Binnen het Verbanthuys. Zaterdagochtend +/- 9.00 uur

- Meester Krelis, Jacob, Pieter, Aaf, Anna, Wobbe
- patiënten: Baaf, Sjon, Marij, Jans, Douwe, Griete, Wout, Mees

2. Buiten het Verbanthuys. Maandagavond +/- 21.30 uur

- Jacob, Bakker Berend, Anna, Guurt, boer Wullems, Pieter en Aaf
- patiënten: Wout en Mees.
- nieuwe patiënten: Sieme en Janus

Pauze

3. Binnen het Verbanthuys. Maandagavond +/- 23.00 uur

- Pieter, Aaf, Jacob, (Anna)
- patiënten: Baaf, Douwe, Griete, Wout, Mees (samen in één bed), Janus en Sieme (geen bed)

4. Binnen het Verbanthuys. Dinsdagochtend +/- 6.30 uur

- Meester Krelis, Jacob, Pieter, Aaf, (Anna), Wobbe, Lijsbeth, Klaasje
- patiënten: Baaf, Douwe, Griete, Wout, Mees (samen in één bed), Janus, Sieme (Teus)

5. In de kerk. Dinsdagavond +/- 19.00 uur

- Meester Krelis en Lijsbeth.

Tekst liedje van Anna en Sieme:

Sanctus Sint Rochus, gij hebt de macht
om mij te geven Uw hemelse kracht,
om er de pokken te overleven
om deze plaag aan mij gegeven
te overwinnen. Mijn hoop dat bent Gij.
Mag Uw Erbarmen ook reiken naar mij!

- - -

Blok – houten blok aan ketting. Voor straf gedragen aan de enkel ten aanschouwen van de Jisperbevolking. Af te kopen met een stuiver voor in de ‘bos’ voor de armen.

St. Rochus – beschermheilige tegen de pokken. Een der twaalf ‘eerste hulp’ Heiligen.

Teut – rondreizende handelaar uit de Kempen: aardewerk, koperwerk, textiel; soms leverancier van gekweekte bloedzuigers aan chirurgijns; reparaties, castraties van varkens.

Trepanatie – schedelboring.

Omgekeerde zwaluwstaart – brandmerk als straf voor vergrijp(en) van zigeuners.

(zwaluw keert naar zijn nest terug – zigeuners zwerven)

Bos – armenbus

Musje – mutsje brandewijn

Zes generaties ledezetter:

1. Taemsz ? - # 1606 bet-overgrootvader van Meester Krelis, graf in kerk, ledezetter
2. Willem Taemsz '**IJzeren duim**' ? - # 1613 overgrootvader van Meester Krelis, ledezetter

Marij Taemsz + Cornelis Jacobsz Ploeg = grootvader, van Meester Krelis, **geen** ledezetter
3. Jacob Cornelisz Ploegh ? - # 1644 + Marij Jansz vader van Meester Krelis, ledezetter
4. Cornelis Jacobsz Ploegh '**Meester Krelis**' * 1624 - # 1696 + Claesje Willemsd. Koster, beroemdste ledezetter
5. Jacob Cornelisz Ploegh * 1657 - # 1692 + Lijsbeth Jansd. van Zanen, zoon van Meester Krelis, ledezetter
6. Jacob Neelen , zoon van dochter Willempje Ploegh * 1679 - + Pieter Jacobsz. Neelen, kleinzoon van Meester Krelis, ledezetter

April. Zaterdagochtend. De kerkklok slaat 9 uur.

(Interieur Verbanthuys.

Er is een deur naar buiten, achterop het toneel, en eentje naar binnen, in een zijmuur, die naar het vertrek van Pieter en Aaf Jouck leidt. Er staan aan beide kanten drie kribben/bedden langs de muur. Hoofdeinde aan voeteneinde. (Bij plaatsgebrek liggen er soms twee patiënten in één bed)

Waslijnen met windsels en doeken hangen dwars door de zaal, ook boven de bedden.

Er staat bij de buitendeur een aantal wandelstokken en krukken. Rechtsvoor staat een kastje. Goed zichtbaar ernaast/erboven hangt het blok voor aan het been. Op het kastje een kan en een aantal kroezen. Er boven hangt allerlei medisch gereedschap: tangen, klemmen, messen, een zaag.

In het midden van het vertrek staat een 'behandelbank/stoel'.

Hier en daar staat een kruk om op te zitten/te oefenen.

Patiënt 1, Baaf, ligt in bed. Ze is de avond ervoor binnen gebracht. (Open beenbreuk. Scheen- en kuitbeen. Gecompliceerd)

Er hangen touwen en een katrol(len) van het plafond af, boven haar bed.

Schout Pieter Jouck, zijn vrouw Aaf en Jacob Ploegh staan erom heen. De schout schept zand uit een emmer in een zakje dat aan een touw hangt. Dat touw loopt over de katrol.

Drie patiënten zijn aan het oefenen:

Patiënt 2, Marij, oefent met een gewicht in haar hand, de kracht van haar arm. (Had op twee plaatsen een gebroken arm) Ze houdt met haar andere hand haar wang vast: Kiespijn!

Patiënt 3, Sjon, zit op de grond. Hij brengt zij neus naar zijn knie, alsof hij erin bijt. (Had onderrugfractuur)

Patiënt 4, Jans, stapt van een krukje/stoof/blok hout, op en af. (Had gebroken enkel)

Patiënt 5, Griete, heeft gebroken bovenbeen, ligt in bed. Ze is er al enkele dagen. (Ziek)

Patiënt 6, Douwe, heeft twee gebroken armen, ligt in bed. Hij is er al enkele dagen.

Patiënt 7, Wout, zit met een omzwachteld been op een krukje. Lopend patiënt. (Hij had een gebroken/vergroeiende enkel. Herzet)

Patiënt 8, Mees zit met een omzwachteld been op de rand van zijn bed. Lopend patiënt. (Hij had een gebroken bovenbeen. Herzet)

(Anna staat bij het kastje waarop een mand staat en een kan met wat kroezen. Ze is kruiden in een vijzel aan het mengen. Meester Krelis staat bij Sjon te kijken. Hij duwt zachtjes op diens rug. De vrouwen dragen een witte muts, Meester Krelis draagt een zwart kalotje, Pieter een muts. Jacob loopt blootshoofds. De mannelijke patiënten hebben een muts op, ook binnen. (Ze moeten hem afzetten als Meester Krelis hen behandelt) Anna heeft nog een shawl/doek half over haar gezicht)

MR. KRELIS: Probeer die knie te pakken te krijgen, Sjon! Je hebt hem bijna! Goed zo! Nu even stoppen. Je weet het: tien keer achter elkaar rekken is genoeg. Je mag die rugspieren niet forceren. Je herstelt uitstekend. Ik ben er zeer content mee. Maandagochtend moest je maar met één van de beschuitboten meevaren naar Amsterdam.

PATIËNT 3, SJON: (*schamper*) Daar zal mijn vrouw blij mee wezen!

MR. KRELIS: Dat lijkt mij ook!

SJON: Nou.. Ik denk van niet. Ze heeft een oogje op de buurman. Die paardenslager heeft wat meer geld te verpatsen dan ik... Ze is gek op mooie kleren. Mijn beurs wás al niet vol, maar nu is hij helemaal leeg na een paar weken hier te hebben gelegen zonder verdiensten...

MR. KRELIS: Je kunt volgende week wel weer voorzichtig aan de slag. Dan komt er weer wat geld binnen. Maar... geen uren achter elkaar bukken en tillen. Dat snap je. En... pas op met ladders... Kom op! Nog zes keer zo'n serie.

SJON: (*wachtend, wat shamper*) Bukken en tillen horen nu eenmaal ook bij het metselvak. En zonder een ladder op en af gaan, begin ik ook niet veel.

MR. KRELIS: Ik waarschuw je alleen maar! Doe het kalm aan. Anders gaat het onherroepelijk weer mis!

SJON: (*triest*) Mina zal haar gerief echt wel bij die paardenslager hebben gezocht!

MR. KRELIS: Kop op, Sjon! Als ze die paar weken niet op je heeft gewacht, is ze geen knip voor haar neus waard!

PATIËNT 8, WOUT: Vrouwen! Net zo veranderlijk als het weer! En niet te vertrouwen...

PATIËNT 9, MEES: Kom op! De mens lijdt het meest, door het lijden dat hij vreest...

PIETER: Dat geldt toch hier ook? Voor jullie behandeling? En kijk jullie nu weer eens rond hopsen!

WOUT: Misschien springt ze wel een gat in de lucht als je ineens voor haar staat!

SJON: *(timide)* Laat ik het hopen...

JACOB: Vader, ik denk dat het zo wel genoeg is!

MR. KRELIS: Ik kom er aan. Even Wout en Mees de deur uit werken. Vooruit Sjon! *(Mr. Krelis tikt Sjon op zijn rug en loopt naar Wout en Mees. Die zetten hun pet af zodra Mr. Krelis zich tot hen richt)* Heren, vandaag is de beschuittoren van Wormer jullie doel. Het gaat steeds beter met die benen. Dus moet dit te doen zijn. Je kunt er de hele dag voor nemen. Herberg De Roo Os is er vlakbij. Daar kunnen jullie uitrusten en als er nog iets in jullie beurs zit, wat drinken. Maar... geen Franse wijn, zoals vorige week. En niet meer dan een half musje brandewijn! Jullie staat van nuchterheid wordt gecontroleerd. En.. genoteerd. Schout!

PIETER: Komt in orde, Meester Krelis.

MR. KRELIS: Mijn ordonnantiën zijn jullie zo langzamerhand wel bekend, dunkt me. *(tot Aaf)* Geef hen een paar sneden brood mee voor onderweg. En vanavond na negenen is de brijpot voor deze heren leeg! *(Aaf gaat weg door de binnendeur)* En... heren, Jacob en ik komen vandaag zeker ook nog even naar die patiënt in de 'Roo Os' kijken. Onderweg aan iemand vragen wat er op de vier afbeeldingen op de beschuittoren staat, heeft dus geen zin. Pieter Jouck heb je het ook gehoord?

PIETER: De afbeeldingen op de beschuittoren! Ik zal ze er naar vragen, Meester!

MR. KRELIS: *(snuift diep. Kijkt naar de patiënten)* Stinkt het hier nu naar tabaksrook of verbeeld ik me het? Jullie weten welke straf daar op staat! *(snuift nog eens. Streng)* Hier binnen wordt níét gerookt!

WOUT: Al zou ik willen. Mijn tabaksbuidel is leeg. En mijn beurs idem dito.

MEES: Rook blijft lang in je kleren hangen. We waren gistermiddag in De Prins. Dat zult u nog ruiken, Meester Krelis!

MR. KRELIS: *(hoofdschuddend)* Goede reis heren en doe het

voorzichtig aan! Het regent, de weg kan glad zijn. Kijk dus uit waar je loopt!

PIETER: Ho! U vergeet het blok! *(zet snel de emmer zand op de grond. Duwt Jacob het schepje in de hand. Haalt het blok van de wand boven het kastje)*

MR. KRELIS: Dan wordt het zeker uitkijken! Pieter, wie van de heren nu weer?

PIETER: Gisteravond vloekte Mees alle duvels uit...

MEES: *(mopperend)* Die stomme pisemmer...

MR. KRELIS: Ho maar... Ik weet genoeg!

PIETER: Hij staat altijd op dezelfde plek.

MEES: *(verdedigend)* Hij was veel te vol...

PIETER: Aaf kon dus weer dweilen. *(sluit het blok om de gezonde enkel van Mees)*

MR. KRELIS: Op je tong bijten of tot tien tellen, Mees! Dat scheelt je veel ongemak! *(wijst naar het blok)* Je weet inmiddels wel hoe je er mee moet lopen...

WOUT: *(chagrijnig)* Voetje voor voetje... Schiet zo lekker op als het regent... Bedankt, maat!

MR. KRELIS: Ruzie buiten maar verder, heren! Kalm aan! Ik verwacht jullie morgenochtend, graag héélhuids, in de kerk! *(Wout en Mees zetten hun pet op. Trekken hun jas aan. Pakken een loopkruk bij de buitendeur vandaan waar er nog meer staan)*

WOUT: *(chagrijnig)* Tot vanavond! Oefen ze allemaal!

MEES: *(boos mopperend)* Ajuus!

AAF: *(komt via de binnendeur met brood in een doek geknoopt terug)* Wacht! Jullie brood! Voor ieder zit er een hompje kaas bij. *(kijkt naar Mees)* Oh, ja... Dat gevloek gisteravond...